

A hivatkozott irodalom

- BÉNYEI ÁGNES – PETHŐ GERGELY 1998. Az Árpád-kori Győr vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése. A Magyar Névarchívum Kiadványai 2. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen.
- BÖLCSKEI ANDREA 2006. HOFFMANN ISTVÁN szerk., Korai magyar helynévszótár 1000–1350. 1. Abaúj-Csongrád vármegye. Névtani Értesítő 28: 255–8.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1963–98. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 1–4. Akadémiai Kiadó, Bp.
- HEGEDŰS ATTILA 2006. HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA szerk., Helynévtörténeti tanulmányok 1. Névtani Értesítő 28: 258–62.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993. Helynevek nyelvi elemzése. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 61. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2001. Újabb eredmények a helynévtörténeti kutatásokban. Magyar Nyelvjárások 39: 135–46.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003. Magyar helynévkutatás 1958–2002. A Magyar Névarchívum Kiadványai 7. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás. A Magyar Névarchívum Kiadványai 16. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA 1997–2012. Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból 1–3. A Magyar Névarchívum Kiadványai 1., 3., 25. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2004. Opponensi vélemény RÁCZ ANITÁNAK a „Bihar vármegye ómagyar kori településneveinek névrendszertani vizsgálata” című doktori értekezéséről. Névtani Értesítő 26: 188–95.
- PÓCZOS RITA 2001. Az Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése. A Magyar Névarchívum Kiadványai 5. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen.
- RÁCZ ANITA 2005. A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata. A Magyar Névarchívum Kiadványai 9. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen.
- RÁCZ ANITA 2007. A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára. A Magyar Névarchívum Kiadványai 12. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2001a. Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára. A Magyar Névarchívum Kiadványai 4. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2001b. Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban (Abaúj és Bars vármegye). A Magyar Névarchívum Kiadványai 6. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen.

BÍRÓ FERENC

Sebestyén Zsolt, Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára

Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2010. 168 lap + 1 térkép.

1. Sebestyén Zsolt szűkebb páttriája, az egykori Északkelet-Magyarország helyneveit dolgozza fel történeti-etimológiai szempontból. Jelen kötete az egykori Bereg vármegye helyneveire vonatkozó ismereteinket foglalja össze, illetve egészíti ki újabb kutatási eredményekkel.

Bereg vármegye Gácsországtól, az egykori Halicstól, később Galíciától Vásárosnaményig húzódott, így rendkívül változatos földrajzi és etnikai viszonyok jellemezték. A magyar nyelvtudományban való jártasság mellett elengedhetetlen a szlavisztikai szakirodalom ismerete, sőt a román nyelvre vonatkozó ismeretekre is szüksége van annak, aki ennek a sokféle eredetű helynévanyagnak az etimológiai szótárát kívánja elkészíteni. Sebestyén Zsolt felkészültsége lehetővé tette, hogy sikeresen megbirkózzék ezzel a feladattal.

A „Bevezetés”-ben (5–7) a megye lakosságának betelepülésével kapcsolatban a szerző megemlíti, hogy „a legkorábbi víz-és helynevek [...] arról vallanak, hogy a magyarság jelentős szláv lakosságot találhatott itt, ennek a szláv lakosságnak a pontosabb azonosítása azonban a mai napig nem sikerült. A helynevek tanúsága alapján valószínűleg délszlávok, fehér horvátok lehettek, míg az ukrán nyelvészek és történészek keleti szlávokként azonosítják őket, s elképzelésük szerint ez a vidék a 9–12. században a Kijevi Rusz része volt” (5). Nem kell mentegetőzni amiatt, hogy a magyarok előtti szlávtság „pontosabb azonosítása” nem történt meg, mert erre nem is fog sor kerülni, tekintve hogy az adott korban még nem is beszélhetünk egymástól elkülönült szláv nyelvekről. Ami pedig az ukrán nyelvészeknek és történészeknek a Kijevi Rusz hatáira vonatkozó felfogását illeti, az nem ukrán újítás, hanem szovjet örökség: amióta (1974) gyűjtöm az orosz és ukrán középiskolai történelmi atlaszokat, Kárpátalja mindig a Kijevi Rusz egyik jellegzetes kitüremkedését képezte.

„A szótár felépítése” (7–9) tájékoztat a szótár tartalmáról és a szócikkek felépítéséről. A szótár nívuma az, hogy az elődök (Kiss Lajos, Mizser Lajos) eredményeit figyelembe véve a vizsgálódást kiterjeszti az egykor Bereg vármegye összes fellelhető helységnevére, beleértve a kihalt, megszűnt, csak történeti forrásokból ismert helyneveket is. A címszó a magyar hivatalos alak, mellette ott áll a jelenlegi ukrán hivatalos név, ami megkönnyíti az azonosítást a térképeken és az útjelző táblákon. Talán nem lett volna felesleges megadni az 1944–1991 között hivatalosnak minősülő orosz alakokat sem, hiszen ezek máig visszaköszönek a kárpátaljai közbeszédben, sokszor az ukránokéban is, sőt a szerző maga is ukránnak vél és tüntet fel tulajdonképpen orosz alakokat még címszóként is, pl. **Beregszász**, **Берегово** (*Берегове* helyett, 25), **Munkács**, **Мукачево** (*Мукачеве* helyett, 99). A félkövérrel szedett magyar és (szándékában) ukrán címszó után a helynév lokalizálása következik a járási székhelyhez képesti irány megadásával. A következő rész a helységre vonatkozó történeti adatokat foglalja össze, majd ezt követi a tulajdonképpeni etimológiai rész. A FNESz.-ben is szereplő helynevek esetében a Kiss Lajosénál újabb etimológiák is szerepelnek, illetve tükröződnek bizonyos módosítások az újabb szakirodalom alapján. Például az **Asztély** (17) szócikkben Mizser Lajos kutatásai alapján a szerző megállapítja, hogy a történeti adatok alapján a *j ~ ly* nem szerves része a névnek, s ezzel a néhány sorral feljebb referált Kiss Lajos-i etimológia (egy szláv eredetű magyar személynévből, vö. cseh *Ostoj* stb.) nyilván tévesnek minősül (ami viszont valami – tudományos műben felesleges – kegyeletből nem mondatik ki egyenesen).

A könyv terjedelmének nagyobb részét értelem szerint a „Szótár” teszi ki (11–151), amely ábécé sorrendben közli a történeti forrásokban és a mai helységnevtárakban fellelt beregi helységneveket, a többször ismétlődő helynévelemeket az első előfordulásnál elemezve, majd utalószóként a maga helyén is feltüntetve. A könyvet gazdag irodalomjegyzék (153–61), egy „Magyar–ukrán helységnevé-azonosító” (164–6), továbbá két történeti térkép (167–8) zárja, továbbá egy térképmelléklet egészíti ki.

2. Az alábbiakban néhány észrevételt fűzök a „Szótár” rész egyes vitatott vagy vitatható megállapításaihoz.

Alsóverecke címszó alatt (15) esik szó a *Verecke* helynév eredetéről. A szerző szerint egyértelmű, hogy a „*Verecke* helységnév magyar eredetű, a m. nyj.-i *verécke* ’kis udvar, kertajtó’ TESz. 3: 1121, *verőce*) szóból származik”. A szót a TESz. a CzF.-ből idézi, ahol a *verőcze* jelentése, amely alá a *veréczke* mint kicsinyítő képzős alak be van sorolva, „Rácsos ajtó, vagy félaajtó, a falusi konyhák küszöbén. Így hívják néhány utcái, vagy kerti kapu mellett levő ajtócskát is”, tehát ’kis udvar’ jelentésről szó sincs. Valószínűleg a FNESz. *Vereckei-hágó* címszavában korrekttül szereplő ’kis udvar- vagy kertajtó’ jelentés-meghatározás félreértéséről van szó. Ugyanakkor mind Kiss Lajos, mind Sebestyén Zsolt gondtalanul átsiklik néhány nehézségen: 1. hogyan, miért lett a *verécke* alakból *Verecke*; 2. mivel magyarázható, hogy a 13. század óta dokumentált *Verecke* helynévnek az alapjául szolgáló nyelvjárási köznévi csak a 19. század második felében bukkan fel az írásbeliségben; 3. ha mindez rendben is lenne, a fenti *verécke* az 1411 óta adatolható, eleve ’kis kapu’-t (parva porta, OklSz.) jelentő *veréce* magyar kicsinyítő képzős alakjának látszik, amely nem minden nehézség nélkül ugyan, de talán levezethető az ósszláv **dvьrbь* ’ajtó’ **dvьrbьca* szláv kicsinyítő képzős alakjából (KNEZSA: SzJsz. 555, TESz., i. h.), vajon mivel magyarázható ez a kétszeres kicsinyítés, ha – mint Sebestyén Zsolt Kiss Lajossal egyetértésben írja – „eredetileg határvédő helyre, gyepűkapura vonatkozhatott, ugyanis a helység közelében van a történelmi magyar államhatár”? Ez a kapu – a Vereckei-hágó – azért nem annyira parányi objektum.

Csikósgorond (36), *Gorond* (54) szócikkekben szereplő *Gorond* helynévről a szerző helyesen állapítja meg, hogy az magyar eredetű, s az ÚMTSz. nyomán utal arra, hogy a *gorond* ’mélyen fekvő területből, mocsárból, árvízből kiemelkedő dombos hely, földhát, halom, domb, kissé kiemelkedő, gerinc formájú földcsík’ földrajzi köznévi az elnevezés alapja, de adós marad ennek a *gorond* köznévnek az etimológiájával (< szláv *grōdbь*, KNEZSA: SzJsz. 646–8, TESz. 1: 1079).

Holubina (58) ukrán hivatalos *Голубине* alakjával kapcsolatban a szerző megjegyzi, hogy az „a korábbi nőnemű formával ellentétben hímnemű alak, egy *Голубине село* ~ *место* szerkezet alapján jött létre”. Ezzel kapcsolatban két megjegyzés kívánkozik: 1. a *Голубине* nem hímnemű, hanem semlegesnemű alak; 2. a *Голубине село* rendben van, de *Голубине место* nincs, mert vagy ukránul *Голубине місце* vagy oroszul *Голубиное место* volt a kiinduló szerkezet, a hibrid *Голубине место* aligha. Az persze belefért a „lenini nemzetiségi politikába”, hogy Kárpátalja bekebelezése után először oroszul alkották meg, s csak azután ukránosították a hivatalos helyneveket.

Tizsakerecseny (137) címszónál is hiányzik a *kerecsen* etimológiája (< óorosz *кречеть* ’vadászsólyom’, KNEZSA: SzJsz. 263).

Trosztyanica (140) helynév magyarázata addig helyes, hogy mivel az azonos nevű patak partján helyezkedik el, nyilván víznévi eredetű. Azzal is egyet lehet érteni, hogy a patak neve ruszin, de a szóképzés olyan formán, ahogy a szerző előadja, nem lehet igaz. Sebestyén Zsolt szerint ugyanis a víznév „alapja a rusz.-ukr. *тростникъ*, *тростина* ’nád’ főnév [...], amihez az *-ica* képző kapcsolódik”. Ezek már maguk is képzett szavak, ha ezekhez még az *-ica* képzőt is hozzátennénk, akkor valamiféle **тростничиця*, **тростиниця* lenne várható, de ilyen alakok nincsenek. Evidens, hogy az ukrán *Тростяниця* víznévben az **-ica* képző a *тростяній* ’nádas’ melléknév (HRINČENKO red., [ГРИНЧЕНКО Б. Д. ред.], Словарь

украинского языка, собранный редакцией журнала «Киевская старина»1–4. Киев, 1907–1909. 4: 287) tövéhez (*тростян-*) járult.

3. Sebestyén Zsolt könyve – a fenti néhány észrevétel ellenére – nagy erudícióval megírt, a legjobb magyar névtani és etimológiai hagyományokat folytató alapos munka, amelynek folytatásához a szerzőnek erőt és kitartást kívánok.

ZOLTÁN ANDRÁS

Csernicskó István szerk., Nyelvek, emberek, helyzetek

A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben

PoliPrint Kft., Ungvár, 2010. 135 lap

A kötet szerzői, BEREGSZÁSZI ANIKÓ, CSERNICKSKÓ ISTVÁN, MOLNÁR ANITA és MOLNÁR JÓZSEF különböző kutatási eredmények alapján mutatják be a magyar, az ukrán és az orosz nyelv használati körét, presztízsét és funkcionális megterheltségét a kárpátaljai magyar közösségben. A könyv újdonság abból a szempontból, hogy részletesen beszámol az ukrán törvények nyelvi szabályozásról szóló részeiről, de gyakorlati oldalról is megközelelti a kérdést: egy alapos szociolingvisztikai felmérés eredményei alapján képet kaphatunk arról, hogy a törvény biztosította nyelvi jogosítványokkal hogyan tudnak élni és hogyan élnek Ukrajnában a magyar anyanyelvű emberek. A könyv ilyen módon bepillantást ad a többnyelvű kárpátaljai magyar közösség nyelvhasználatának a hétköznapjaiba, illetve a nyelvi kisebbségi lét okozta nehézségekbe. A könyv számos illusztrációt tartalmaz (utcatáblákat, üzletfeliratokat, plakátokat, információs táblákat stb.), amelyek még közelebb hozzák az olvasóhoz a kárpátaljai magyarok mindennapjait.

A kötet öt fő részre tagolódik, amelyek – egy kivételtől eltekintve – több szerzővel rendelkeznek. A fejezetek egymásra épülnek és egymást kiegészítik, ezért a könyv jól felépített, egységes benyomást kelt.

Az első fejezetben a szerzők, BEREGSZÁSZI ANIKÓ, CSERNICKSKÓ ISTVÁN és MOLNÁR ANITA tisztázzák a két- és többnyelvűséggel kapcsolatos legfontosabb fogalmakat (kétnyelvűség, többnyelvűség, első nyelv, másodnyelv, idegen nyelv, nyelvi repertoár, kommunikatív kompetencia, nyelvhasználati színtér stb.), bemutatják a többnyelvű közösségekben fellelhető nyelvi folyamatokat (nyelvmegtartás, nyelvcsere, nyelvviasszorulás), és történelmi példákat is hoznak ezek illusztrálására. A nyelvcsere példaként SUSAN GAL (1991) kutatásait idézik, amelyek a magyar nyelv fokozatos viasszorulását mutatják be a német nyelvvel szemben az ausztriai felsőöri közösségben (14–5). A fejezet végén megismerhetjük a könyvben bemutatott szociolingvisztikai kutatások tárgyát és céljait, illetve azt a hét hipotézist, amelyekre a kötet végén a szerzők értékelés céljából még vissza fognak térni.

A második fejezetben BEREGSZÁSZI ANIKÓ és CSERNICKSKÓ ISTVÁN rövid összefoglalóját olvashatjuk az ukrán nyelvhasználat témájában eddig született tanulmányokról és kutatási eredményekről. Sokan foglalkoztak már ezzel a kérdéssel – többek között az Ukrán Tudo-